

Op zoek naar het Belgisch communisme

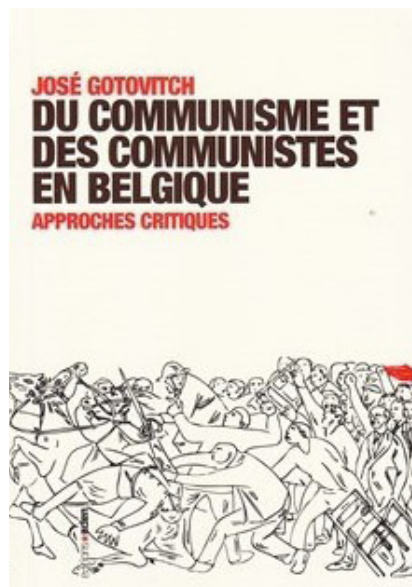
André Mommen

José Gotovitch, *Du communisme et des communistes en Belgique. Approches critiques*. Préface de Pieter Lagrou, Brussel: Éditions Aden, 2012, 416 blz., 30 euro (gepubliceerd met de steun van het CarCob).

*

De Brusselse historicus José Gotovitch is al geruime tijd geleden bij het SOMA met pensioen gegaan. Hij heeft intussen wel vele boeken en artikelen over het communisme gepubliceerd. Vooral zijn doctoraatsproefschrift *Du Rouge au Tricolore* waarin de oorlogsjaren van de KPБ worden geanalyseerd, mag gelden als een standaardwerk. Ook staat hij bekend als de medeauteur (samen met Jules Gérard-Libois) van het boek *L'An 40* dat de stoot gaf tot de wetenschappelijke geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog in België. Gotovitch is een scherpe waarnemer van de communistische wereldbeweging en hij plaatst zijn analyses dan ook graag in een breed perspectief, waarbij hij er geen geheim van maakt dat elke beweging – ook de communistische – opgebouwd was uit concrete mensen met hun eigenaardigheden. Maar dat weet hij ook weer te combineren met een zeker relativisme door op de inwerkende sociale en ideologische krachten van buiten te wijzen. De uitdrukking van “een concrete analyse van een concrete situatie” – vaak door hem in discussies gebruikt – is beslist goed aan hem besteed.

Het kleine werk van Gotovitch is nu in één volume samengebracht. Daardoor wordt het ook gemakkelijker raadpleegbaar. Gotovitch heeft dat boekwerk voorzien van een lange inleiding waarin hij de geschiedschrijving van het Belgische communisme aan een kritisch onderzoek onderwerpt. Met als ondertoon een reflectie over alles wat de KPБ heeft tegengezet, zoals de

moeizame doorbraak naar de arbeidersklasse die onder de plak van de Belgische sociaal-democratie verkeerde en daar eigenlijk nooit onderuit is gekomen. Ook niet na de Grote Staking van 1960-'61 toen de openlijke breuk van de Waalse socialistische arbeidersklasse met de BSP en de Vlaamse vleugel van het ABVV een feit leek te worden. Maar die arbeidersklasse in opstand vond geen tehuis bij de KPБ, maar liet zich daarna goeddeels door het Rassemblement Wallon op sleeptouw nemen. En keerde daarna terug naar de oude stal. Voorts was er het opkomende Vlaams nationalisme dat werd beantwoord met zowel een Waalse als een Belgicistische reactie. De KPБ wist er zich nooit goed raad mee. Pas in 1937 werd onder druk vanuit Moskou in Vlaanderen voor een flamingantische toonzetting gekozen. Die koers werd tijdens de Tweede Wereldoorlog uiteraard weer afgezworen. Men streed nu voor de *Belgische* onafhankelijkheid tegen de Hitler-knechten.

In deze bundeling van losse artikelen zien we ook welke thema's Gotovitch het liefste

behandelt. In de eerste plaats is dat natuurlijk de Tweede Wereldoorlog, ook al omdat die het diepste in het partijkader en het partijleven sneed. Maar ook het perspectief opende om via het Onafhankelijkheidsfront een brede antifascistische beweging voor de naoorlogse vernieuwing (“rénovation”) op te bouwen. Dat vernieuwingsproject mislukte. Omwille van vele factoren. Men kan wijzen op de invloed van Washington, de Koude Oorlog, het herstel van het liberale kapitalisme, de grote holdings, het klerikalisme. enz. Gotovitch doet dat echter niet in zijn artikelen. Het macro-economische gegeven blijft buiten de analyse.

Veel aandacht besteedt Gotovitch aan een aantal militanten. Passeren aldus de revue: Albert Marteaux, Edgard Lalmand, Marc Willems, Henri De Boeck, Marcelle Leroy en Aloïs Gerlo. Het parcours van deze militanten was natuurlijk zeer divers. Het geval van de Antwerpse graanhandelaar Lalmand wordt hier grondig beschreven. Lalmand werd tijdens de oorlog door de in België verblijvende Hongaarse agent Andor Berei als het laatste nog in vrijheid verkerend lid van het Politburo belast met de heropbouw van de naoorlogse KPБ. Het maakte van Lalmand nadien een soort gelegenheidsleider die, zo zegt Gotovitch, nooit goed in zijn rol kon passen. Niet Stalin, maar Maurice Thorez werd zijn te imiteren voorbeeld. Dit is allicht een zeer krasse typering. Maar ook die treft men bij Gotovitch aan.

De val van Lalmand op het congres van Vilvoorde in 1954 en de afzwering van de ermee samenhangende sektarische lijn mag opmerkelijk heten, maar internationaal was deze personele wisseling allerminst uitzonderlijk of buitenissig. Al vlak na de dood van Stalin in maart 1953 wilde men in Moskou graag de teugels wat vieren zodat de communistische partijen wat meer

oog voor de plaatselijke realiteit zouden krijgen. In Hongarije kreeg Mátyás Rákosi als partijleider Imre Nagy als premier naast zich om de collectivisering van de landbouw terug te draaien. In Polen werd Władisław Gomułka teruggeroepen om er een meer “nationale” koers te varen. Ook hier was de landbouw niet zo maar te collectiviseren. “Vilvoorde” was vooral een interne aangelegenheid van de KPB als gevolg van de herhaalde verkiezingsnederlagen, het dramatisch afkalvend ledenaantal en het verlies van lezers van de partijpers.

Gotovitch heeft zich ook gewaagd aan sociologische verkenningen vanuit het perspectief van de KPB als actor op terreinen die de partij zelf opzocht. Er was de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen waarbij de lokale inplanting kon worden getest; de sectorale werking onder vooral de mijnwerkers of onder de geneesheren kon worden georganiseerd of de culturele actie uitgetest. Het is telkens het verhaal van een partij die zich soms op vreemd terrein begaf door aan aanwezigheidspolitiek te doen. Er was voorts niet alleen de wil om vanuit het marxisme – en daarna van het marxisme-leninisme-stalinisme – aan de weg te timmeren, maar ook de noodzaak om een communistische identiteit te scheppen. Die moest sporen met wat de Sovjet Unie leerde.

Het historisch materialisme werd het wapen in de strijd tegen de burgerlijke ideologie. Men moest immers een alternatief begrip of interpretatiekader van de wereld en de werkelijkheid uitwerken. Veel meer dan de sociaal-democratie die zich op dat vlak door het antiklerikalisme van de vrijmetselarij liet leiden en die na 1945 de macro-economische theorie van Keynes als leidraad had genomen, moesten de communisten grotendeels zelf hun weg vinden. Bij gebrek aan voldoende intellectuelen in de partij was dat niet zo gemakkelijk. Ook in de periode dat de KPB had gekozen voor de ouvriëristische lijn, wilde men deze intellectuelen graag behouden, omdat ze onmisbaar waren, maar dan moest hun rol wel bescheiden blijven.

Dat alles kon ook uitnodigen tot sektarisme, tot holle agitprop, waarbij de banden met de buitenwereld werden afgesneden. Zeker als men zich ging beperken tot een aantal kardinale punten uit het “socialisme

als wetenschap”, zoals klassenstrijd, dictatuur van het proletariaat, socialistische revolutie, collectivisering, de Sovjet Unie, enz. Gotovitch geeft er voorbeelden van, opgetekend uit de mond van militanten. Deze militanten slikten, zo merkt hij op, zonder veel te hoeven nadenken alle koerswendingen. De partij had immers altijd gelijk en marcheerde als één man. Wie kritiek had, die had ongelijk. En moest zich neerleggen. Tot zich in 1963 met Jacques Grippa in Brussel een ernstige dissidentie voerde. Nu waren het geen geïsoleerde militanten meer die de KPB vermoeid of ontgoocheld verlieten, maar een hele groep die zei de lokroep van Mao te willen beantwoorden, maar die in feite naar de sektarische lijn terugverlangde. Of was het soms de houding van de KPB-leiding tijdens de Grote Staking van 1960-’61 die door Grippa en zijn kameraden was geïdentificeerd als een bewijs van het binnengeslopen revisionisme? Hoe zich deze spanningen allemaal vertaalden volgens tactische en strategische lijnen vinden we bij Gotovitch slechts marginaal terug. De dissidentie van Grippa en de zijnen wordt niet behandeld. Dat heeft Marcel Liebman ooit uitvoerig gedaan voor het CRISP.

In welke mate hebben de militanten zich kunnen of mogen ontplooiën? Welke fracties en stromingen vormden zich binnen de KPB in de loop der tijden? Hoe werden ze op verantwoordelijke posities benoemd? Ook hier is Gotovitch slechts terloops concreet. Voor bepaalde praktijken geeft Gotovitch soms saillante voorbeelden. Alzo Gerlo werd bijvoorbeeld in 1946 lijsttrekker bij de gemeenteraadsverkiezingen in Vilvoorde zonder daar eerst bij te zijn geraadpleegd. Was dat een uitzonderlijk geval? Of moeten we hierin een geval van een bijzondere partijcultuur zien? Het kan ook zijn dat de KPB in 1946 onvoldoende geschoolde kaders had om overal aanwezig te zijn en dat men daardoor het samenstellen van de lijsten bij de verkiezingen op een drafje afwerkte. Iemand noemt een naam en een ander schrijft die op.

Gotovitch heeft vooral de Franstalige communisten tot onderwerp van zijn studie gemaakt. Met vooral Brussel als draaischijf. Zo te zien was de KPB vooral de emanatie van de groep rond Joseph Jacquemotte die in 1921, samen met de groep rond War Van Overstraeten, aan de basis lag van de

nieuwe partij. Die hybride samenstelling, met enerzijds de Brusselse revolutionair-syndicalisten van Jacquemotte en de sekte van Van Overstraeten, heeft de KPB lange tijd parten gespeeld. Pas tijdens de Grote Crisis kon de KPB een alsnog bescheiden doorbraak in Wallonië realiseren. In Vlaanderen lukte dat allerm minst. Hier was er het flamingantisme dat door de kleine burgerij werd gedragen en dat ook binnen de Belgische Werkliedenpartij, vooral in Antwerpen, op enige sympathie kon rekenen. In Brussel kon de KPB rekruteren uit een zeer divers samengesteld proletariaat. Er waren de dienstensectoren en het onderwijs. Dat alles verklaart allicht ook dat de KPB niet ontkwam aan de typisch Belgisch werkelijkheid, waarbij het niet alleen ging om het antagonisme tussen kapitaal en arbeid, maar ook om regionale en categoriale tegenstellingen die zich al naargelang het moment en de situatie konden transformeren in volksnationale contradicties. In het Brusselse was de sirenenzang van het FDF soms te sterk voor enkelen.

De KPB was ook zeer divers samengesteld. De partij steunde op de arbeidersklasse, maar wilde ook elders invloed uitoefenen en aanwezig zijn. Het ene was soms moeilijk met het andere te combineren. En vooral de sluiting van de steenkoolmijnen, de staalfabrieken en de metaalnijverheid in Wallonië, plus de veranderende sociale en culturele samenstelling van de bevolking in de Brusselse industriezone rond het kanaal, hebben de KPB, meer dan de PS, stemmen en aanhang gekost. In Vlaanderen verschrompelde de KPB al snel tot een getuigenispartij zonder veel greep op de ontwikkelingen, ook al benadrukte men na verloop van tijd weer de Vlaamse identiteit. Dat gebeurde toen de Volksunie dat terrein al bezet had en Leuven al bijna Vlaams was. De KPB had echter de boot gemist toen er zich weldra nieuwe sociale bewegingen en linkse groepjes formeerden die op zoek waren naar een politieke uitdrukking voor hun verlangens. Dit zijn allemaal grote lijnen die in deze publicatie van Gotovitch grotendeels ontbreken. Maar dit boek kan wel een aansporing zijn om in die richting meer onderzoek te doen.